РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ

И.М. Асқар

Тарих пен тағылым Шалқары

Ақтөбе облысының мәдениет, архивтер
және құжаттама басқармасы
Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейі

И.М. Асқар

ТАРИХ ПЕН ТАҒЫЛЫМ ШАЛҚАРЫ

Ақтөбе, 2018

ӘОЖ 94 (574)
КБЖ 63.3 (5Қаз)

Жауапты редактор
Дүйсенғали Мейрам Нұрланұлы – Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің директоры

Кітапты баспаға әзірлеген
Уразова Әсел Бейбітқызы – Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің археология және этнография бөлімінің аға ғылыми қызметкері

Рецензенттер:
Р.А. Бекназаров - тарих ғылымдарының докторы,
Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университетінің ғылым және инновациялар жөніндегі проректоры
Қ.Қ. Рахбаев - саясаттану магистрі, Ақтөбе облыстық Назарбаев зияткерлік мектебінің тарих пәнінің мұғалімі

А 88 **Асқар И.М. Тарих пен тағылым Шалқары**. – Ақтөбе, «ЖК Жанәділов С.Т. баспаханасы», 2018 ж. - 240 бет.

ISBN 978-601-7965-45-7

Бұл еңбек елімізге танымал, Қазақстан Республикасының құрметті журналисті, өлкетанушы Асқар Идош Мұсақұлұлының қаламынан шығып отыр. Кітапта ел ішінде сақталған көне аңыздарға, зерттеушілердің еңбектеріне, естеліктерге сүйеніп, жер су атауларына, олардың шығу төркініне, мағынасына және ел ішінде тараған аңыз-әңгімелерге аса мән беріледі. Ежелгі заманнан Арал маңын мекен еткен сақ-сармат, ғұн, түрік тайпаларынан бастау алған қазақтың көшпелі өркениеттің дамуына ой жүгіртеді.

Кітап мамандарға, өлкетанушыларға, студенттерге, туған өлке тарихына, табиғатына қызығушылық танытушы барлық оқырмандарға арналған.

ӘОЖ 94 (574)
ISBN 978-601-7965-45-7 КБЖ 63.3 (5Қаз)

© Облыстық тарихи-өлкетану музейі, 2018
© Асқар И.М. , 2018

РЕДАКТОРДАН

Жер жүзі мемлекеттерінің карыштай дамып, адамзат қоғамының тез қарқынмен өзгеріп отыруы XXI ғасырдың заңды құбылысына айналды. Әлемнің жетекші елдерінің көшінен қалмау Қазақ елінің алға қойған басты мақсаттарының бірі. Заман ағымына ілесіп даму барысында түп-тамырымызды, шыққан тегімізді, мәдениет пен дәстүрімізді және дүниетанымымызды сақтай отыра жаңашылдықты бойымызға сіңіруіміз қажет. Осы бағытта, барымызды көздің қарашығындай сақтап, жоғалтқанымызды қайта қалпына келтіру жолында тарихи-өлкетану арнасындағы жұмыстардың өзіндік қосар үлесі зор деп білемін.

Көпшілік оқырманға жол тартқалы отырған, елімізге белгілі, Қазақстанның құрметті журналисті, өлкетанушы Асқар Идош Мұсақұлұлының қаламынан шыққан «Тарих пен тағылым Шалқары» атты еңбегі өлкеміздің бай тарихы мен мұрасының бір пұшпағын ашып, жаңаша ой салып, қызығушылық тудырады деп ойлаймын.

Бұл кітап ел аузында сақталған көне аңыздарға, зерттеушілердің еңбектеріне, естеліктерге сүйеніп жазылған. Жер-су атауларына, олардың шығу төркініне, мағынасына және ел ішінде тараған аңыз-әңгімелерге аса мән беріледі. Ежелгі заманнан Арал маңын мекен еткен сақ-сармат, ғұн, түрік тайпаларынан бастау алған қазақтың көшпелі өркениеттің дамуына ой жүгіртеді.

Арал өңірінде билік құрған хандар тарихын, солардың тұсындағы Кіші жүз руларының шежіресі, шығу тегі мен көші-қон бағыттарын нақтылайды, содан шыға отыра лингвистикалық-тарихи талдау жасалады. Шалқар өңірінің жер-су аттары, ескерткіштері, сол жерден жыққан тарихи тұлғалары туралы кең көлемді мәлімет қамтылған.

Мазмұны

Алғысөз 4

І бөлім

Тарихқа шегініс.. 11
Жеті жұрт келіп жеті жұрт кеткен.. 25
Түркілік тамыр тармақтарымен.. 31
Аңыздар мен ақиқаттар аймағы.. 52
Қаралар. Неге қаралар?.. 56
Арал аймағының хандары туралы.. 65

ІІ бөлім

Сынтас.. 70
Көнеден қалған сөз.. 76
Өрлеуде.. 81
Мұғаджар тауы.. 90
Борсыққұмдар.. 98
Балғасынның қираған орны.. 112
Жол бастаушы сексендегі шал.. 117
Балғасынды зерттеудің жайы.. 121
Балғасын атауы туралы.. 132
Алақозы.. 134
Үсті құм, асты теңіз.. 137
Шалқар көлі.. 154
Шуылдақ және Ізтас.. 161
Ноғай жолы.. 165
Қырық жол.. 170
Дертке дауа.. 174

ІІІ бөлім

Кемеңгер.. 181
Қазанғап күйлерінің тарихы.. 185
Көкіл.. 188
Домалатпай.. 191

IV бөлім

Әлиманың әні.. 194
Аталған шығармаға автордың пікірлері мен пайымдаулары....... 199
Ырза... 203
Балбөпе... 215
Ерлердің ерінен сақта.. 217
Ондағы біздің адамдар... 217
Ерқанат... 218
Шитпан... 219
Құлымша.. 220
Медеубай.. 223
Мұқан... 226
Қалыбек.. 227
Мұрат.. 228
Қоңыр айғыр... 229
Сейіл ата... 230
Төлеубай айтып еді 232

Қосымшалар(фотосуреттер) 233